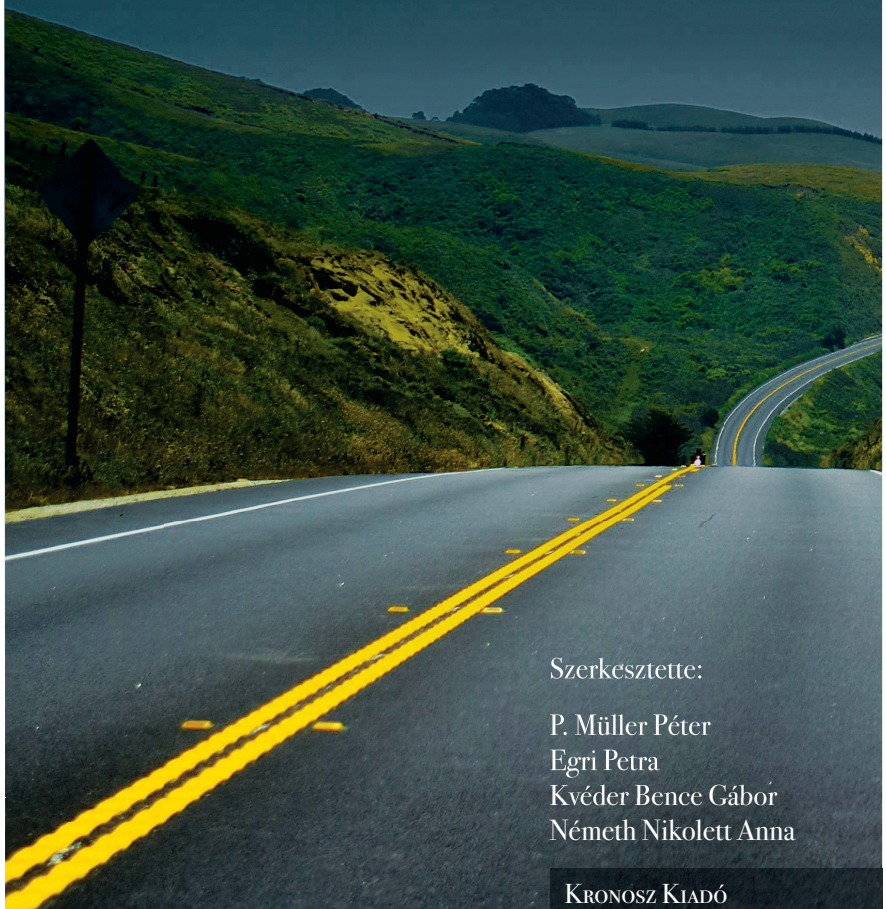




SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

# Kontaktzónák

Határterületek  
a színház mentén



Szerkesztette:

P. Müller Péter

Egri Petra

Kvéder Bence Cábor

Németh Nikolett Anna

KRONOSZ KIADÓ

## Kontaktzónák



# Kontaktzónák

## Határterületek a színház mentén

Szerkesztette:

P. Müller Péter,  
Egri Petra,  
Kvéder Bence Gábor,  
Németh Nikolett Anna



Kronosz Kiadó  
Pécs, 2019



SziTU – SZÍNHÁZTUDOMÁNYI KISKÖNYVTÁR

A Kronosz Kiadó  
és a PTE BTK Színházi Programjának  
közös sorozata

Sorozatszerkesztő:

P. MÜLLER PÉTER

A borítón látható fotót Müller Bálint készítette.



Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában  
2019-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-33-2

© Szerzők

© Szerkesztők

© Kronosz Könyvkiadó Kft.

# Tartalom

P. MÜLLER PÉTER

Érintkezések, átfedések, kölcsönhatások ..... 9

## TEREK FELFORGATÁSA

SZIJÁRTÓ ZSOLT

Egy ünnepnap Berlinben. Kontaktzóna-értelmezések ..... 17

JÁSZAY TAMÁS

Újraolvasott terek. A Tg Space helyszínspecifikus  
applikációi Csepeltől Amszterdamig ..... 30

P. MÜLLER PÉTER

Villámcsődület a fizikai és a mediális térben ..... 43

SZEMESSY KINGA

Koreografált terek és mozgalmi mozgások.  
William Forsythe-tól a parlamenti őrségváltáson  
át az Ingyen Ölelésekig ..... 55

## ÉRINTKEZÉSEK A MÚLTAL

IMRE ZOLTÁN

Az emlékmű és az emlékezés performanszai.  
A Hősök tere testei ..... 69

FRITZ GERGELY

A közvetített múlt teatralitása ..... 85

PANDUR PETRA

Műltfeldolgozás színházi neveléssel.  
Káva Kulturális Műhely: Jelentés ..... 94

VIZUÁLIS MÉDIUMOK A SZÍNEN

DARIDA VERONIKA

A fotográfia színpadra állítása ..... 109

KÉRCHY VERA

Színházi „jelenlét” a harcművész moziban ..... 126

MÁTRAVÖLGYI DOROTTYA

Intermedialitás René Pollesch színházában ..... 137

HANG, BESZÉD, NYELV, FOLKLÓR

ANTAL ATTILA

Előadók helyett hangok.

Színház és a performatív hang ..... 151

NÉMETH NIKOLETT ANNA

A művészet politikussága és hang a dalokon kívül ..... 164

KVÉDER BENCE GÁBOR

Az vagy, ahogyan beszélsz. A nyelvészet

megjelenése G. B. Shaw korai színműveiben ..... 176

KURDI MÁRIA

Etnográfiai irányultság a modern ír drámában:

John Millington Synge prózai írásai a vidékről

és hatásuk színpadi műveire..... 190

MŰFAJI HATÁROKON: KIÁLLÍTÁS, PÓDIUM, KIFUTÓ,  
ZENE ÉS PANTOMIM

DOMA PETRA

A néprajzi, gyarmati és világkiállítások

működési mechanizmusa ..... 205

BALASSA ZSÓFIA

Kis, színházon kívüli színháztörténet-töredékek –

a szólóelőadások és felolvasások gyökereiről ..... 218

## TARTALOM

---

EGRI PETRA

Király Tamás divatperformanszai  
az 1980-as évek Magyarországon ..... 233

KISS GABRIELLA

Kép és szöveg között. Netfilológiai adalékok  
„Honthy” és „Lati” rehabilitációjának  
mikrotörténetéhez ..... 247

SZÁNTHÓ-ROJAS MÓNIKA

Gregorio Martínez Sierra és a spanyol avantgárd ..... 259

A kötet szerzői ..... 267





## Érintkezések, átfedések, kölcsönhatások

A színházat, a színházművészetet gyakran szokták a különböző egyéb művészeti ágakat egymáshoz kapcsoló összművészetként jellemezni, amelyben helyet kap az irodalom, a képzőművészet, a zene, a technikai médiumok stb. Ebben a felfogásban a színházra olyan tekintet esik, mintha ez a művészeti ág lencseként gyűjtené egybe más médiumok, ágak, műfajok jellegzetességeit, és teremtené meg ezekből a maga sajátosságait.

Ennek a felfogásnak az alapján a színházat kétféleképpen lehet pozicionálni. Vagy úgy, mint ami más művészeti ágak függvényében létezik, azokra utalt, vagy pedig úgy, mint ami képes a többiek heterogenitását – e sokféleség elemeit – magába olvasztani, integrálni. Az első felfogás alapvetően vak a színház saját egyediségére, autonóm mivoltára, a színházat többnyire valamelyik másik domináns művészeti ág vonatkozásában észleli és értékeli. Ennek a nézetnek a leggyakoribb példája az, amelyik a színházat az irodalomnak való alárendeltség örök állapotában látja. A második felfogás szerint viszont a színház mindent színházivá tesz (ezt többnyire Brechtől szokták idézni),<sup>1</sup> azaz olyan sajátos művészeti ágról van szó, amely a más művészeti ágakban honos eszközöket, kifejezésformákat és technológiákat saját médiumába tudja eredeti módon illeszteni.

---

<sup>1</sup> BRECHT, Bertolt, Anmerkungen zur „Dreigroschenoper“. In Unseld SIEGFRIED (Hg.): *Bertolt Brechts Dreigroschenbuch. Texte, Materialien, Dokumente.* Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1973, 90. („Das Theater theatert alles ein.“)

Azok az esztétikai felfogások, amelyek a művészeti ágakat azok belső homogenitása vagy észlelésük egy-egy érzékszervre való korlátozása alapján kívánják elhatárolni egymástól, a színház kapcsán többnyire önellentmondásba kerülnek. A művészeti ágakat két érzékelésre, a látásra illetve a hallásra mint egynemű közegre korlátozó Lukács Györgynél a színház még az általa a „határkérdések” körébe sorolt művészeti ágak között sem kerül elő, ahova a következő ágakat helyezi: zene, építőművészet, iparművészet, kert, film.<sup>2</sup> A lukácsi egynemű közeg felfogást a színházesztétika területére adaptálni törekvő Székely György arra az ellentmondásos megállapításra jut, hogy a színházművészet *kételemű* egynemű közeggel írható le, amelynek sajátossága a játékosság.<sup>3</sup> Bécsy Tamás pedig, aki ugyancsak a művészeti ág egynemű közegét keresi, az emberi testet jelöli meg a színház homogén médiumaként.<sup>4</sup> Az esztétikáját a rétegelméltre építő Nicolai Hartmann ugyan szán egy rövid passzust a színháznak, *A színmű és a színész művészete* címmel, de mint e cím is mutatja és a kifejtés megerősíti, a színházat s benne a színészetet az irodalom függvényében, a drámát tolmácsoló és értelmező szerepben gondolja el.<sup>5</sup> Gadamer a tragikus példája kapcsán említi a tragédia bemutatását és annak a nézőre gyakorolt hatását, ám ugyancsak a dráma alapján téve megállapításokat a színrevitelről.<sup>6</sup>

A másik hagyomány – ha tetszik paradigma – viszont a színház ismerveit, jelenlétét terjeszti ki a mindennapi élet leírására és percepciójára, alkalmazva az európai kultúrában évezredek óta jelen lévő színházi metaforát. Ennek a Platóntól Shakespeare-en át az elmúlt évtizedek társadalomtudományaiig terjedő hagyománynak az áttekintésére itt nincsen szükség, ám a fentiekkel

<sup>2</sup> LUKÁCS György, *Az esztétikum sajátossága*, ford. Eörsi István, Bp., Akadémiai, 1975, II. kötet.

<sup>3</sup> SZÉKELY György, *Színházesztétika*, Bp., Tankönyvkiadó, 1984 (2. kiadás), 41–43.

<sup>4</sup> BÉCSY Tamás, *A dráma lételméletéről*, Bp., Akadémiai, 1984, 230.

<sup>5</sup> HARTMANN, Nicolai, *Esztétika*, ford. Bonyhai Gábor, Bp., Helikon 1977, 174–178.

<sup>6</sup> GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, ford. Bonyhai Gábor, Bp., Gondolat, 1984, 103–107.

összevetve azt érdemes hangsúlyozni, hogy míg a színházat más művészeti ágak függvényében látó szemlélet valamiféle másodlagosságot, alávetettséget vélelmez a színházról, addig a színház mindenütt jelenvalóságát valló szemlélet a színházból teremt egy – a többinél – általánosabb, jelentősebb, fontosabb közeget. És erre alapozva, képviselői nézete szerint, a színház-fogalom képessé válik arra, hogy „az interdiszciplináris dialógus markáns metszéspontjaként” működjön – idézi Helmar Schrammot Erika Fischer-Lichte *A színház mint kulturális modell* című tanulmányában.<sup>7</sup> Vagyis hogy egyenlőbb legyen az egyenlők között. A színházstudomány néhány alapfogalmának széles körű alkalmazásával ily módon e kategóriák igen sok – egyébiránt nem színházi – jelenség, esemény leírásának, elemzésének az eszközéül szolgálhatnak. A számos említhető példa közül itt csak Fischer-Lichte azon munkájára hivatkozom, amelyben sportrendezvények, illetve történelmi események újrajátszásai kapcsán a színházstudomány fogalomkészletéhez fordul.<sup>8</sup> A sort folytathatnánk. De a fölérendeltség versus alávetettség megközelítésmódja helyett keressünk egy másikat!

Ha fordítunk a nézőponton, és a hangsúlyt nem a színház-művészetre mint integráló közegre helyezzük, hanem ehelyett a színházzal érintkező más műfajokra, területekre tekintünk, akkor láthatóvá válnak azok a felületek, kontaktusok, kontaktzónák, ahol ezek a kapcsolatok, átfedések, kölcsönhatások jelen vannak, melynek nyomán elkülönülések és egybeolvadások keletkeznek, sokféle módon, amelyeket azonban nem szükséges – az elmélet területfoglaló drive-ja szerint – vélelmezett egyetemes ismérvekbe kényszeríteni.

A jelen kötet nem a társművészetek felől közelít a színházhoz, de nem is a fent említett összművészeti jelleg elemekre bontásával

<sup>7</sup> FISCHER-LICHTE, Erika, *A színház mint kulturális modell*, ford. Meszlényi Gyöngyi, *Theatron* I. 3 (1999. tavasz), 67–80. Itt: 71.

<sup>8</sup> Például: FISCHER-LICHTE, Erika, *Theatre, Sacrifice, Ritual*, London and New York, Routledge, 2005.

akarja kimutatni a színházi vonatkozások jelenlétét különböző területeken. Olyan – akár a művészet(ek)től igen távoli – területeket, jelenségeket vizsgál, amelyek kontaktusban vannak / lehetnek a színház olyan inherens elemeivel, mint a performativitás, a teatralitás, a nyilvánosság, a test, a tér, és így tovább. A tizenkilenc tanulmány között olyan művészeti ágak, olyan műfajok, olyan társadalmi események, olyan közterület-felhasználások kerülnek előtérbe, mint a fotográfia, a harcművészet, a világkiállítás, a divatbemutató, a pódiumelőadás, a villámcsődület, az emlékmű, az emlékünneplés, a tüntetés, és így tovább. Szerepelnek a kötetben olyan írások is, amelyek szorosabban a színházhoz (csoporthoz vagy alkotóhoz), illetve egy-két esetben drámaírók munkásságához kapcsolódnak, ám ezekben is a határterületi sajátosságok szempontjai állnak előtérben.

A kötet címe, *Kontaktzónák*, az érintkezés területeire utal. Azokra a helyekre, ahol az érintkezések, átfedések, kölcsönhatások intenzív jelenlétével találkozhatunk. Ahol fizikai, földrajzi, politikai, kulturális, antropológiai, érzelmi interferenciák formálják a zónába bármely irányból belépőket, az ott tartózkodókat. A kontaktzóna fogalmát a kulturális antropológia honosította meg, mindenekelőtt Mary Louise Pratt, aki a *The Arts of the Contact Zone*<sup>9</sup> című tanulmányában úgy fogalmaz, hogy ezzel a terminussal olyan társadalmi területekre utal, „ahol a kultúrák találkoznak, ütköznek, viaskodnak egymással, gyakran a hatalmi viszonyok nagyon aszimmetrikus kontextusában, mint amilyen a gyarmatosítás, a rabszolgaság, vagy ezeknek az utóhatásai”.<sup>10</sup> Mindez alaposan eltávolít a pusztán elméleti megközelítésektől, és a gyakorlat, a tapasztalat közegébe helyezi a kérdést. Röviddel Pratt után James Clifford a 20. század végi utakról és utazásokról szóló könyvének kontaktzónák című fejezetében a Pratt értelmezésében geográfiai alapú fogalmat társadalmi összefüggésbe helyezi, kijelentve, hogy az ugyanabban a társadalomban, régi-

<sup>9</sup> Mary Louise PRATT, *The Arts of the Contact Zone*, *Profession* 91 (1991), 33–40.

<sup>10</sup> I. m. 34.

óban, városban élők közötti kulturális kapcsolatok esetében is használható a kategória.<sup>11</sup> Hiszen nincsenek homogén zónák. A kontaktzóna tehát nem valamiféle zsilipekkel lehatárolt terület, netán vákuum, hanem egy olyan terep, amelyben az egyes egyének, csoportok, kultúrák, művészeti ágak, tudományterületek identitása – a többiekhez viszonyított sajátossága – jóval plasztikusabban megmutatkozhat. Ám egyúttal olyan terület is, ahol az érintkezések, átfedések, kölcsönhatások lehetségessé válnak, illetve megvalósulnak.

Kötetünk nem az összművészeti jelleggel felruházott színház „alkotóelemeinek” szétválogatásával, elkülönítésével akarja kimutatni a színházi vonatkozások jelenlétét, hanem olyan – akár a művésztől távoli – területek, jelenségek vizsgálatával, amelyek kontaktusban vannak/lehetnek a színház inherens és elsősorban rá jellemző elemeivel. Ebből következően a könyvben többségben vannak az esettanulmányok, folyamatelemzések, amelyek egy-egy esemény, alkotó, csoport, műfaj, terület középpontba állításával elemzik az adott tárgy saját és színházzal összefüggő sajátosságait. A szerzők szinte mindegyike a színházstudomány művelője, ám ezúttal a „hazai pálya” helyett olyan területekre lép vagy tekint, amelyek kontaktusban vannak – vagy lehetnek – a színházzal, de mégis nyilvánvalóan elkülönülnek attól. Ily módon jutva új tapasztalatokhoz és felismerésekhez a színház történeti, kortárs és elméleti sajátosságairól.

A kötet előzményének a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2019 áprilisában tartott konferencia tekinthető, amelyen 31 előadás hangzott el, zömében a címben megjelölt kérdésekről. Könyvünk ezekből az előadásokból válogat, elsősorban a témához szorosabban kapcsolódó írásokat, amelyeket a szerzők előadásukból tanulmányra formáltak és esetenként kibővítettek.

---

<sup>11</sup> CLIFFORD, James, *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1997, 188–219.